

ΤΟ ΒΗΜΑ βιβλία

www.tovima.gr/books-ideas/

Χαλκογραφημένη παράσταση από το εξώφυλλο του τόμου «Αριθμητικής στοιχειώδη μαθήματα, προς χρήση των παιδιών της Ελλάδος», Εν Μελίτη, Από την Εξ Αμερικής Τυπογραφίαν, 1830

Τα βιβλία της απελευθέρωσης

Η καταγραφή των τίτλων που εκδόθηκαν λίγο πριν και λίγο μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους

ΤΗΣ ΛΑΜΠΡΙΝΗΣ ΚΟΥΖΕΛΗ

«**Π**οιος Έλληνας πολίτης έχει δικαίωμα ψήφου; Η ιδιοκτησία αποτελεί κρίσιμο παράγοντα; Και αν ναι, τότε μήπως πρέπει η κυβέρνηση να δώσει στους μη έχοντας ιδιοκτησία τα μέσα να αποκτήσουν;» ερωτά στις 14 Φεβρουαρίου 1830 τη Γερουσία ο πρώτος κυβερνήτης του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους Ιωάννης Καποδίστριας. Τα ερωτήματα περιλαμβάνονται αναλυτικά, μαζί με την απάντηση της Γερουσίας, σε οκτασέλιδο φυλλάδιο τυπωμένο την ίδια χρονιά από την Εθνική Τυπογραφία, πιθανότατα στο Ναύπλιο.

Οποιος επιθυμεί να διαβάσει το κείμενο μπορεί να ανατρέξει σε ένα από τα τέσσερα αντίτυπα που εντοπίζονται στη Βιβλιοθήκη της Βουλής, στα Γενικά Αρχεία του Κράτους και στη Δημόσια Βιβλιοθήκη της Χίου. Αυτά μαθαίνουμε από τον δεύτερο τόμο της *Ελληνικής Βιβλιογραφίας του 19ου αιώνα (1819-1832)* που μόλις κυκλοφόρησε από τα κατάλοιπα του άσκονου βιβλιογράφου Φίλιππου Ηλιού (1931-2004). Ο όγκος της πληροφορίας που περιλαμβάνεται κωδικοποιημένη στα 1.412 λήμματα που περιλαμβάνει ο τόμος προκαλεί ίλιγγο: για την πολιτική και την κοινωνική ιστορία, για την ιστορία των θεσμών, των ιδεών, της

εκπαίδευσης, των επιστημών και προπάντων του βιβλίου.

Τα ιστορικά ενδιαφέροντα του Φίλιππου Ηλιού, γιου του πολιτικού της Αριστεράς Ηλία Ηλιού, εντοπίζονται από χωρίς στον χώρο των ιδεών, των νοοτροπιών και των κοινωνικών μορφωμάτων. Εκείνο που τον χαρακτηρίζει ως ερευνητή είναι η βούληση για εποπτεία όλης της ύλης. «*Δεν του αρκούσαν οι δειγματοληψίες, ήθελε να ξέρει και το παραμικρό τεκμήριο της Ιστορίας*» εξηγεί ο ιστορικός Σπύρος Ασδραχάς, παλιός φίλος και συνοδοιπόρος του. «*Έτσι έφθασε να συγκεντρώσει έναν τεράστιο αμπό, προϊόν του οποίου είναι κατά κύριο λόγο το βιβλιογραφικό του έργο.*»

Η ποσοτική ιστορία την οποία γνωρίζει ο Ηλιού στη Γαλλία του προσφέρει τη μέθοδο για να τιθασεύσει το υλικό που συλλέγει. Ο πρώτος τόμος κυκλοφορεί την άνοιξη του 1998 και εισάγει ένα νέο παράδειγμα στην ελληνική βιβλιογραφία. Με πηγές την τρίτομη *Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863 (1939-1957)* του Δ. Σ. Γκίνη και του Β. Γ. Μέξα, τις μεταγενέστερες προσθήκες και το υλικό νέας έρευνας, ο Ηλιού αποθησαυρίζει τις αυτοτελείς εκδόσεις που απευθύνονται σε ελληνόφωνους και ελληνόγλωσσους πληθυσμούς κομίζοντας εντυπωσιακό πλήθος στοιχείων.

Συνέχεια στη σελ. 2

Νέο κράτος, νέες ιδέες, νέοι αναγνώστες

Συνέχεια από τη σελ. 1

**ΒΙΒΛΙΟΛΟΓΙΚΟ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ
«ΦΙΛΙΠΠΟΣ
ΗΛΙΟΥ»,
ΦΙΛΙΠΠΟΥ
ΗΛΙΟΥ
ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΤΟΥ 19ου αιώνα
Βιβλία -
φυλλάδια:
1819-1832**

Επιμέλεια
Πόπη Πολέμη,
επιστημονικοί
συνεργάτες
Αναστασία
Μυλωνοπούλου,
Ειρήνη Ριζάκη,
Εκδόσεις Μουσείο
Μπενάκη,
Μορφωτικό
Ίδρυμα Εθνικής
Τραπεζής / Ελληνικό
Λογοτεχνικό και
Ιστορικό Αρχείο
(ΕΛΙΑ), 2011, σελ.
808, τιμή 100 ευρώ

Στην αναλυτική καταγραφή τίτλων και περιεχομένων, σύμφωνα με το παράδειγμα του θεμελιωτή της ελληνικής βιβλιογραφίας Εμίλ Λεγκράν, προστίθενται πληροφορίες για τα τираз και τις επανεκδόσεις, για προαγγελίες και βιβλιοκρισίες, για τους συνδρομητές, για τη διασπορά των αντιτύπων σε βιβλιοθήκες της ημεδαπής και της αλλοδαπής, φωτομηχανικές ανατυπώσεις των εξωφύλλων σε σμίκρυνση που εκφράζουν την αισθητική και τις τυπογραφικές δυνατότητες των εκδοτών, στατιστικοί πίνακες, ποικίλα ευρετήρια και ερμηνεία των ευρημάτων. Η βιβλιογραφία που αποτελεί μια περιεκτική ιστορία του ελληνικού βιβλίου και ταυτόχρονα προσφέρει την ερευνητική υποδομή για μια κοινωνική ιστορία της ανάγνωσης.

Αυτό το πρότυπο ακολούθησε ο δεύτερος τόμος, που προέρχεται από την επεξεργασία των καταλοίπων του Ηλίου στο Εργαστήριο Βιβλιογραφίας «Φίλιππος Ηλίου» του Μουσείου Μπενάκη, με την επιμέλεια της Πόπης Πολέμη, παλαιάς συνεργάτιδος του Ηλίου, και τη συνεργασία των Αναστασίας Μυλωνοπούλου και Ειρήνης Ριζάκη. Ξεφυλλίζοντάς τον ο τόμος αφηγείται με ενάργεια την ταραχή του πολέμου, τις μετακινήσεις, τις ιδεολογικές ζυμώσεις, τις μεταβολές και τη νέα συνείδηση που διαμορφώνεται στα κρίσιμα χρόνια του Αγώνα και της ίδρυσης του ελληνικού κράτους.

Την περίοδο αυτή η παραγωγή περιορίζεται και ο χάρτης του κόσμου του βιβλίου ανατρέπεται. Νέα γεωγραφία και νέα εκδοτικά κέντρα, νέο τυπολόγιο, νέοι συντελεστές, νέο αναγνωστικό κοινό. Η βουτιά της εκδοτικής παραγωγής από τους 104 τίτλους το 1819 στους 38 το 1821 και στους 28 το 1822 – τη χαμηλότερη τιμή της περιόδου – μαρτυρεί τον αναβρασμό της Επανάστασης, που ανακόπτει την εκδοτική ανάπτυξη των προεπαναστατικών χρόνων.

Στα χρόνια που ακολουθούν ο λαός που αγωνίζεται για την ελευθερία και την αυτοδιάθεσή του ενδιαφέρεται για πολιτικά συστήματα και νόμους και αναζητεί υποδείγματα. Το 1821 μεταφράζεται το γαλλικό Σύνταγμα του 1814 και το 1824 τυπώνεται στο Μεσολόγγι μετάφραση του βρετανικού και του αμερικανικού Συντάγματος.

Λίγο αργότερα το νεοσύστατο κράτος χρειάζεται σχολικά εγχειρίδια. Το *Εγχειρίδιον διά τ' αλληλοδιδασκτικά σχολεία* του Γάλλου Λουί-Σαρλ Σαραζέν μεταφράζεται το 1830 με την έγκριση της κυβέρνησης, τυπώνεται σε 550 αντίτυπα και διανέμεται δωρεάν στα σχολεία, ενώ βρετανοί ιεραπόστολοι εφοδιάζουν από τη Μάλτα και το Λονδίνο τους έλληνες μαθητές με μεταφράσεις διδακτικών αναγνωσμάτων.

Η εκδοτική παραγωγή αυξάνεται σταδιακά και φθάνει το 1830 τους 139 τίτλους, με το εκπαιδευτικό βιβλίο να παίρνει το προβάδισμα από το θρησκευτικό των προεπαναστατικών χρόνων. Η λαϊκή λογοτε-

Χαλκογραφία εκτός κειμένου από την έκδοση «Μικρά κατήχησις ή Σύντομος ορθόδοξος ομολογία εις χρίσιν των τής Ανατολικής Εκκλησίας τέκνων», εν Βούδα, εν τη Τυπογραφία του Πανδιδακτρίου, 1824

και την περίοδο αυτή με τη μέθοδο της συνδρομής και δημοσιεύουν καταλόγους με στοιχεία των συνδρομητών τους που επιτρέπουν να γίνουν εκτιμήσεις για το αναγνωστικό κοινό. Κατάλογο 930.000 γνωστών συνδρομητών ελληνικών βιβλίων για την περίοδο 1749-1922 κατέλιπε ο Φίλιππος Ηλίου, ο οποίος κατέληξε στο συμπέρασμα ότι την περίοδο 1819-1832 το αναγνωστικό κοινό διευρύνεται και «οι περιοχές του νεότευκτου κράτους γίνονται το μεγάλο κέντρο ζήτησης και κατανάλωσης του ελληνικού βιβλίου».

Όλα αυτά τα στοιχεία αντλούμε διατρέχοντας τον 800σελίδο καλαίσθητο τόμο. Ποια η χρηστικότητα του όταν η σύνοψη *Ελληνική Βιβλιογραφία του 19ου αιώνα* φιλοξενείται στον ιστότοπο του Μουσείου Μπενάκη από το 2008; Θα ανρωτηθεί ο αναγνώστης. Η έντυπη έκδοση, που κυκλοφορεί με CD του εξαντλημένου πρώτου τόμου, «πρέπει τη συνολική εποπτεία», όπως επισημαίνει στην εισαγωγή της η Πόπη Πολέμη – και όπως διαπιστώνουμε από την ανάγνωση.

Σε κάθε περίπτωση, έντυπα και ηλεκτρονικά, καρπός μόχθου όχι ενός αλλά πολλών ανθρώπων, τέτοια έργα στοιχειοθετούν μια υποδομή από καιρό χρειαζόμενη για να παρακολουθήσουμε πώς η ελληνική εκδοτική παραγωγή εκτινάσσεται στους 9.000 τίτλους ετησίως σήμερα και συρρικνώνεται, με ό,τι καλό ή κακό συνεπάγεται αυτό, από τις 52 πόλεις της περιόδου 1819-1832 στην τελεία του αθηναϊκού κέντρου.

χική βιβλιοθήκη υποχωρεί και η λόγια λογοτεχνία αναβαθμίζεται, με εξέχουσες περιπτώσεις τις *Οδές* του Κάλβου και τον *Υμνο* του Σολωμού, ενώ οι μεταφράσεις αυξάνονται, πρώτα από την αγγλική γλώσσα και ακολούθως από τη γαλλική.

Τα εντυπωσιακά τираз των βενετικών εκδόσεων του 1823 του *Ψαλτηρίου* (50.000 αντίτυπα), της *Οκτώηχου* (100.000 αντίτυπα) και της *Χρησίμου παιδαγωγίας* (150.000) αποτελούν μεμονωμένες περιπτώσεις. Τα περισσότερα βιβλία τυπώνονται σε 1.000 αντίτυπα και τα έντυπα της περιόδου παραμένουν, όπως τα προηγούμενα χρόνια, ολιγοσέλιδα. Το 44% της παραγωγής δεν υπερβαίνει καν τις 48 σελίδες.

Τυπογραφία σε 28 νέες πόλεις

Ριζικά διαπιστώνουμε ότι μεταβάλλεται την περίοδο αυτή ο εκδοτικός χάρτης. Η Βενετία, που στην προεπαναστατική ει-

κοσαστία τύπωνε το 52% των τόμων, υποχωρεί σε ποσοστό 16,7%, αντιστοίχως και η Βιέννη. Τυπογραφία πρωτοεμφανίζεται στην Αθήνα, στην Αίγινα, στο Ναύπλιο, στην Κόρινθο, στο Μεσολόγγι, σε συνολικά 28 πόλεις στις απελευθερωμένες περιοχές που παράγουν το 45,4% του ελληνικού βιβλίου, φτωχού συνήθως σε τυπογραφικά στοιχεία και εικονογράφηση.

Γύρω από τα νέα εκδοτικά κέντρα αναπτύσσεται μια νεωτερική φιλελεύθερη λογοσύνη. Άνθρωποι με ποικίλες γεωγραφικές και κοινωνικές προελεύσεις που έχουν περιπλανηθεί στην Ανατολή και έχουν σπουδάσει στη Δύση, φορείς της νέας «εθνικής συνείδησης», καταφθάνουν στο νέο κράτος, στελεχώνουν τη διοίκηση, την εκπαίδευση και τον Τύπο και «διακονούν με ποικίλα μέσα εκείνην που ο Κοραΐς ωραία αποκαλεί "Επιστήμη της Ελευθερίας"».

Πολλά βιβλία κυκλοφορούν